

Irena Bieńkowska

Libretta dzieł wokalnych z połowy XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Ordynackiej Radziwiłłów w Nieświeżu

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 3, 38-50

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IRENA BIENKOWSKA
Instytut Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego

LIBRETTA DZIEŁ WOKALNYCH Z POŁOWY XVIII WIEKU W ZBIORACH BIBLIOTEKI ORDYNACKIEJ RADZIWIŁÓW W NIEŚWIEŻU

Przebogate niegdyś zbiory prywatnej kolekcji książek Radziwiłłów z Nieświeża znane są obecnie dzięki kilku zachowanym inwentarzom, które zawierają informacje także o zbiorach muzycznych. W dziale muzycznym gromadzono przeważnie pozycje będące w użyciu przez kolejnych przedstawicieli radziwiłłowskiego rodu – podręczniki gry na instrumentach, rozprawy teoretyczno-praktyczne dotyczące muzyki, zeszyty z układami choreograficznymi popularnych tańców, liczne libretta operowe oraz libretta kantat. Tym ostatnim chciałabym poświęcić nieco uwagi.

Zachowało się kilka informacji dotyczących bardzo popularnego w XVIII w. repertuaru kantatowego, pochodzącego z czasów panowania w Nieświeżu Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko”. W kolekcji nieświeskiej odnotowano kilka kantat i serenat prezentowanych w połowie XVIII w. w Warszawie (podczas tych wykonań prawdopodobnie byli obecni także przedstawiciele rodziny radziwiłłowskiej). W większości przypadków dysponujemy obecnie jedynie tytułami wykonywanych wówczas dzieł, wśród których w katalogach biblioteki wymieniono m.in.: *Hojność Numy Pompiliusza, serenata w dzień urodzenia Augusta III z włoskiego przełożona* (Warszawa 1746¹) Giovanniego Alberta Ristoriego do libretta Giovanniego Claudio Pasquiniego – *La liberalità di Numa Pompilio* w tłumaczeniu na język polski Józefa Andrzeja Załuskiego. Serenatę wydano w Warszawie nakładem oficyny jezuickiej JKM i Rzeczypospolitej Collegium Societatis Jesu. Kompozycja była wykonana na dworze Augusta III w Warszawie 7 października 1746 r. W tym czasie, od 3 października 1746 r.,

¹ Zob. inwentarz biblioteczny przechowywany obecnie w: Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Radziwiłłów (dalej: AR), Rękopisy biblioteczne Radziwiłłów (dalej: RBR), I-5, sygn. 9: *De rebus Polonicis, Locumentum* CCI, fol. 546r, nr 18; zbiory biblioteki w Albii; Nacyonal'nyj Gosudarstvennyj Arhiv Belarusi (dalej: NGAB), 694, op. 1, 454, fol. 83r, CCI.18; fol. 273r, 278r, 282r; Por. też: A. Żórawska-Witkowska (2007), *Giovanni Alberto Ristori and his Serenate at the Polish Court of Augustus III, 1735–1746*. In: *Music as Social and Cultural Practice*. Ed. M. Bucciarelli, B. Joncus. Woodbridge. p. 152–153.

odbywały się w stolicy obrady sejmu, na których obecni byli przedstawiciele rodu. Wśród nich znajdował się najpewniej Michał Kazimierz „Rybeńko”, bowiem Hieronim Florian Radziwiłł bawił w tym czasie w Słucku ze świeżo poślubioną żoną, Magdaleną z Czapskich Radziwiłłową. Katalogi odnotowują także tytuły dwóch dzieł Johanna Michaela Breunicha – kompozytora muzyki kościelnej na dworze drezdeńskim Augusta III: kantaty *Diana vendicata* (Warszawa 1746²) i serenaty *Il Parnasso accusato e difeso* (Warszawa 1750³). Kantatę *Diana vendicata* do libretta Giovanniego Carlo Pasquiniego wykonano w Warszawie 8 grudnia 1746 r., libretto ogłoszono drukiem w stolicy w tym samym roku. W zbiorach bibliotecznych Radziwiłłów przechowywano także libretto kantaty (w językach włoskim i francuskim) na cześć urodzin diuka Burgundii, Ludwika (1751–1761), syna Marii Józefy Wettin (córki Augusta III Wettina) i Ludwika Ferdynanda Burbona – *Cantatae in occasione della Festa data per la nascita di Duca di Borbogna* (Warszawa 1751)⁴. Kompozycja została wykonana w Warszawie podczas nieobecności króla. Twórca muzyki nie jest znany, być może był nim Giovanni Alberto Ristori, od 1750 r. wicekapelmistrz zespołu Augusta III, w dorobku którego odnajdziemy kilka kantat z okazji urodzin i imienin rodziny królewskiej.

Poza kompozycjami wykonywanymi w Warszawie katalogi biblioteczne Radziwiłłów odnotowują tytuły dzieł prezentowanych na dworze książęcym w Nieświeżu, m.in. bliżej nieznane kompozycje nieświeskiego dyszkancisty i kompozytora Jacobusa von Dauma – *Operetta i kantata* (Nieśwież 1747–1751)⁵. W latach 1741–1742, przed przybyciem na dwór radziwiłłowski, Jacobus von Daum był członkiem kapeli katedralnej w Krakowie [Chybiński, 1949, s. 21; Chomiński, 1964–1967, s. 242]. Natomiast w latach 1747–1751 muzyk działał jako śpiewak-dyszkancista i kompozytor na dworze Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko” w Nieświeżu⁶. Wspomniane *Operetta i kantata* są dotychczas jedynymi znanymi „tytułami” jego dzieł.

² Adnotacja w inwentarzu bibliotecznym: AGAD, AR RBR, I-5, sygn. 9: *De rebus Polonicis, Locumentum* CCI, fol. 546r, nr 17; zbiory biblioteki w Albie; NGAB, 694, op. 1, 454, fol. 83r, CCI.17; fol. 273r, 278r, 282r; Arhiv Rossijskoj Akademii Nauk, filia w Petersburgu (dalej: ARAN-StP), f. 158, op. 1, 229, fol. 18r: *Poetae latini, graeci etc*; Za informację o wystawieniu dzieła w Warszawie dziękuję A. Żórawskiej-Witkowskiej. W Warszawie kantata była wykonywana do muzyki J. M. Breunicha, podczas gdy jej pierwsze wystawienie odbyło się do muzyki Giovanniego A. Ristoriego. Por. [Korotaj, s. 314; Chodkowski, 1973, s. 151–168].

³ Adnotacja w inwentarzu bibliotecznym: ARAN-StP, f. 158, op. 1, 229, fol. 18r: *Poetae latini, graeci etc*; libretto P. Metastasio, muzyka J.M. Breunicha, kompozytora głównie muzyki kościelnej, działającego na dworze drezdeńskim obok G.A. Ristoriego i Tobiasa Butza. Breunich komponował także dzieła świeckie, które wystawiane były raczej w Warszawie (w zakresie muzyki świeckiej w Dreźnie dominowała muzyka J.A. Hassego), tak mogło się stać i z tą serenatą, dowodów na to jednak brak.

⁴ Adnotacja w inwentarzu bibliotecznym: AGAD, AR RBR, I-14/II, sygn. 10, fol. 156r, nr 87.

⁵ Adnotacja w inwentarzu bibliotecznym: NGAB, 694, op. 1, 454, fol. 278r; 694, op. 4, 2149, fol. 110r.

⁶ AGAD, AR V, 2808a.

Katalogi biblioteczne odnotowują ponadto rękopiśmienny *Applauz, w papierze złotym, na Imieniny JWJmc Pana, Graffa Kanclerza W. W. X. Litt. z nutami muzycznymi*⁷. Dzieło zostało skomponowane z okazji imienin Jana Fryderyka Sapiehy (1680–1751), szwagra Michała Kazimierza Radziwiłła. Kompozycja powstała prawdopodobnie między 1734 a 1751 r., a jej twórcy nie są znani.

Tylko pojedyncze kompozycje z przechowywanych niegdyś w bibliotece dzieł przetrwały do dziś. Większość z nich zachowała się w postaci niepełnej lub uszkodzonej, głównie w postaci librett bez zapisu nutowego. W zbiorach Państwowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku zachowały się libretta kilku dzieł kantatowych z pierwszej połowy XVIII w., m.in. rękopiśmienny *Tekst na szczęśliwy powrót JOX Jmci Dobrodzieja śpiewany na teatrum: powrót w nieświeskie progi Pański tak nas cieszy, że każdy z kunsztem swoim pod twe nogi śpieszy*. Słowa ułożyła księżna Franciszka Urszula z Wiśniowieckich Radziwiłłowa, twórca muzyki jest nieznany. Dzieło powstało w Nieświeżu, prawdopodobnie w latach 1739–1750⁸. W zbiorach archiwum przetrwał także fragment libretta *Cantaty na Imieniny Jaśnie Oświeconej Xiężny JMCi Urszuli Radziwiłłowej Hetmanowej WWX Litewskiego wojewodziny Litewskiej dedykowana dnia 21. 8bris 1751*⁹. Twórcy libretta i muzyki tego ostatniego dzieła także są nieznani, można jednak przypuszczać, iż kompozycji podjął się kapelmistrz zespołu radziwiłłowskiego w Nieświeżu, Antoni Bakanowicz, który działał tam w latach 1749–1759, bądź wspomniany już Jacobus von Daum.

Więcej uwagi chciałabym poświęcić librettom, które przetrwały w stanie kompletnym w zbiorach Państwowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku. Są to dwie serenaty włoskie – *Egloga pastorale per musica* i *La più bell'ora* oraz moralitet w języku łacińskim – *Gaudete! Plaudite!*

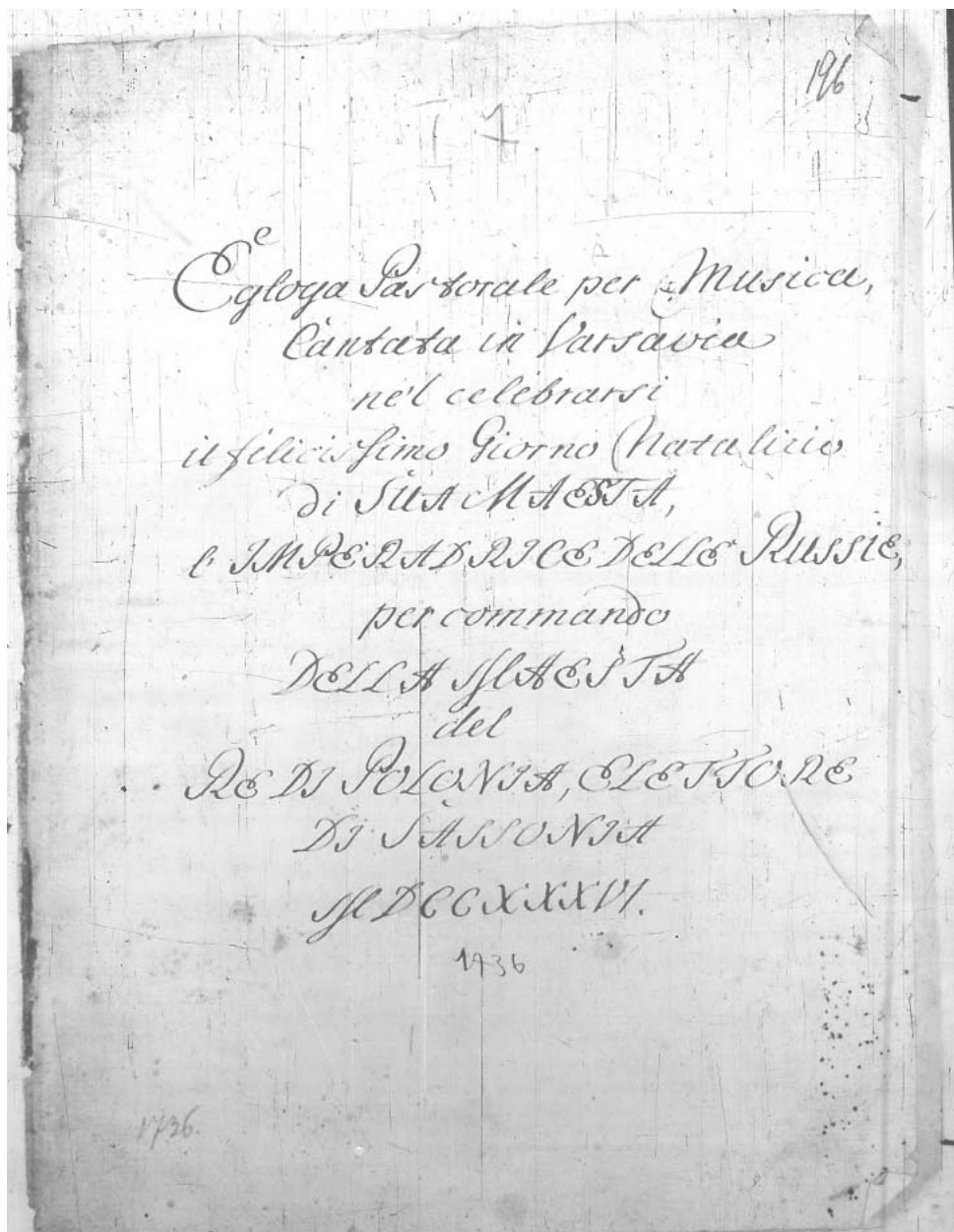
Egloga pastorale per musica, cantata in Varsavia ne'l celebrarsi in felicissimo giorno natalicio di sua maesta l'Imperadrice delle Russie, per commando della maesta del Re di Polonia Elettore di Sassonia (Warszawa 1736)¹⁰. Rękopis libretta nie zawiera atrybucji autorskich. Serenata została skomponowana, jak głosi tytuł, z okazji urodzin carycy Anny Iwanowny i prawdopodobnie wykonana 8 lutego 1736 r. po godzinie 18 w Sali Senatorskiej Zamku Królewskiego w Warszawie, oprócz (wzmiankowanej przez Karola Estreichera) serenaty *Apollo in Tempe* [Estreicher, 1891, s. 191;

⁷ Adnotacja w inwentarzu bibliotecznym, por. [Katalog, pozycja w katalogu 428; pozycja odnotowana w rejestrze biblioteki ołyckiej].

⁸ Fragment libretta w: NGAB, 694, op. 1, 248, fol. 163r-166v; na fol. 163v: *Tekst na szczęśliwy powrót Jaśnie Oświeconego Xiążęcia JMCi Podczaszego na Teatrum*; nie wiadomo, czy dzieło zostało wykonane, zachowany rękopis urywa się na części VIII.

⁹ Fragment libretta w: NGAB, 694, op. 1, 248, fol. 69r-v. Kantatę rozpoczyna chór słowami: *Noście wdzięczne rymy; nieśmiertelny festyn stymy; aplauz dawać; chórom stawać; przy dzielnej każe ochocie*.

¹⁰ Libretto zachowane w: NGAB, 694, op. 1, 248, fol. 196–201.

II. 1. Egloga pastorale per musica

Żórawska-Witkowska, 2012, s. 405; Żórawska-Witkowska, 2003, s. 209-225; Żórawska-Witkowska, 2007, s. 139-159]. Koncert ów miał miejsce podczas pierwszego pobytu w Warszawie króla Augusta III Wettina (21.11.1734-3.08.1736) [Żórawska-Witkowska, 2003, s. 210]. Możliwe, że na wieczorze był obecny Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko” (choć pewne wiadomości o pobycie księcia w stolicy pochodzą z maja 1735 r., a następnie z maja 1736 [Dymnicka-Wołoszyńska, 1987, s. 299-306] lub ktoś z jego rodziny, co tłumaczyłoby obecność libretta w zbiorach nieświeskich.

Kompozycja została przeznaczona dla czterech wykonawców: Lidippe – nimfy oraz trzech pasterzy – Alcindo, Elpino i Licaste. Rękopis nieświeski nie zawiera dyspozycji głosów dla wykonawców. Kompozycja jest jednoczęściowa. Składa się na nią kilkunastokrotne następstwo recytatywów i arii zwieńczone śpiewem chóralnym pasterzy.

Tekst *Egloga pastorale per musica – Sei tu Lidippe o il sole* opracował muzycznie Johann Adolf Hasse w sierpniu 1734 r. Serenata Hassego powstała do tekstu Stefano Benedetto Pallavicina z okazji powrotu Augusta III Wettina z Gdańska, gdzie władca przebywał w lipcu 1734 r., do Drezna. Strona tytułowa drezdeńskiej serenaty zawiera inskrypcję: *Cantate pastorale à piu voci per festeggiare il Ritorno da Danzica della maestà del Rè Musica del Sigr Gio. Adol. Hasse, Maestro di Cappelle di S.M.*¹¹. Serenata Hassego jest przeznaczona na głos altowy (Alcindo) i trzy głosy sopranowe (pozostali). Utrzymana w tonacji G-dur kompozycja rozpoczyna się trzyczęściową wstępną sinfonią instrumentalną. Na dzieło składa się ośmiokrotne następstwo recytatywów i arii, z których każda poprzedzona została instrumentalnym wstępem. Całość kończy chór pasterzy. Porównanie opracowanego przez Hassego tekstu Pallavicina z librettem *Egloga pastorale per musica* zachowanym w Państwowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku dowodzi pewnych różnic. Tekst *Egloga pastorale per musica* z 1736 r. został rozszerzony, szczególnie w końcowej części dzieła i w kilku miejscach nieznacznie zmodyfikowany stosownie do nowych okoliczności – święta urodzin carycy Anny Iwanowny Romanow (panującej w latach 1730-1740). Schemat zmian i rozszerzeń względem *Cantate pastorale à piu voci per festeggiare il Ritorno da Danzica* przedstawia się następująco:

wersja drezdeńska (*Cantate pastorale à piu voci per festeggiare il Ritorno da Danzica*):

RA RA RA RA RA RA RA RA Coro
Alcindo: Licaste: Lidippe: Alcindo: Lidippe: Lidippe: Elpino: Lidippe:

¹¹ Por. RISM II/ 270000405, rękopis jest przechowywany w zbiorach Sächsische Landesbibliothek - Staats- und Universitätsbibliothek w Dreźnie.

wersja nieświeska (*Egloga pastorale per musica*):

RA	RA	RA	RA	RRA	RRA	R(...)A	RRA	Coro
Alcindo:	Licaste:	Lidippe:	Alcindo:	Lidippe,	Lidippe,	Elpino:	Lidippe,	
				Licaste,	Licaste,		Alcinda,	
				Lidippe:	Lidippe:		Lidippe:	

Zmiany tekstu w wersji nieświeskiej zaznaczono podkreśleniem, np. **A** oznacza zmieniony tekst arii.

Bardziej skomplikowane zmiany i rozszerzenia tekstu w wersji nieświeskiej oznaczono podkreśleniem i wielokropkiem, np. **R(...)**A****

Pierwsza zmiana dotyczy arii drugiej Alcinda, w której tekst (*È meno dogliosa colomba*) w wersji drezdeńskiej został zamieniony na arię z tekstem *Conforto agli affanni, o Pace Beata (Pocieszenie w kłopotach, o Pokoju Błogosławiony)* w rękopisie nieświeskim. Pozostałe różnice to poszerzenia tekstu znanego z wersji drezdeńskiej. Po drugim i trzecim recytatywie Lidippe dodano po jednym recytatywie Licaste – *Il bel commando ad eseguir m'avvio (Do wykonania rozkazu tak pięknego się gotuję)* oraz Lidippe, *il Zelo tuo degna è di lode (Lidippe, to, co chcesz zrobić, godne jest pochwały)*. Największemu rozbudowaniu uległa partia Elpino. W drezdeńskiej *Cantate pastorale* składa się na nią króciutki recytatyw *Misero me, misera agnella mia!* (*O ja biedny, biedna moja owieczka!*) i aria *Stentate Pastorelli, a prestar fede a dolce favellar* (*Nie wiercie pasterze słodkim słówkom*). W *Egloga pastorale per musica* rozbudowano wątek ofiarowanej owieczki, nad losem której ubolewa Elpino. Owieczkę złożono w darze Bogom, czcząc dzień urodzin carycy Anny Iwanowny. Nimfa Lidippe pociesza pasterza wykonując arię *Cio'che abbiam di più caro pagar vuolsi a color, da cui deriva ogni ben nostro (To co mamy najdroższego dać należy temu, od kogo zależy dobrobyt nasz)*. Partia Elpino z krótkiego recytatywu i arii została rozbudowana w następujący sposób:

Elp: R † A

R R R A R R A R A R R R

Lidippe:Elpino:Lidippe:Elpino:Lidippe:Elpino:Lidippe:Elpino:Lidippe:Elpino:

Ostatnia zmiana w tekście serenaty dotyczy czwartego, ostatniego recytatywu i arii Lidippe, który został rozszerzony o recytatyw Alcinda – *E su la porta Maggior del Tempio stà il Ministro (I oto w drzwiach głównych świątyni stoi Kapłan)*, a arię Lidippe rozpoczynającą się słowami: *Il suo NATALE (Jej NARODZINY)* rozbudowano, dodając też polski akcent: *Andianne, amici, e voi possenti numi dalle sedi del cielo mirate al nostro zelo, ed al merito d'Anna, ed ai costumi fausta ai Sarmati Regni sia la sua stella (Idźmy tam, przyjaciele, a wy potężni Bogowie, z siedzib niebiańskich obserwujcie nasz trud, i zasłudze Anny i zwyczajom szczęsna Sarmackim Królestwom niech świeci gwiazda)*.

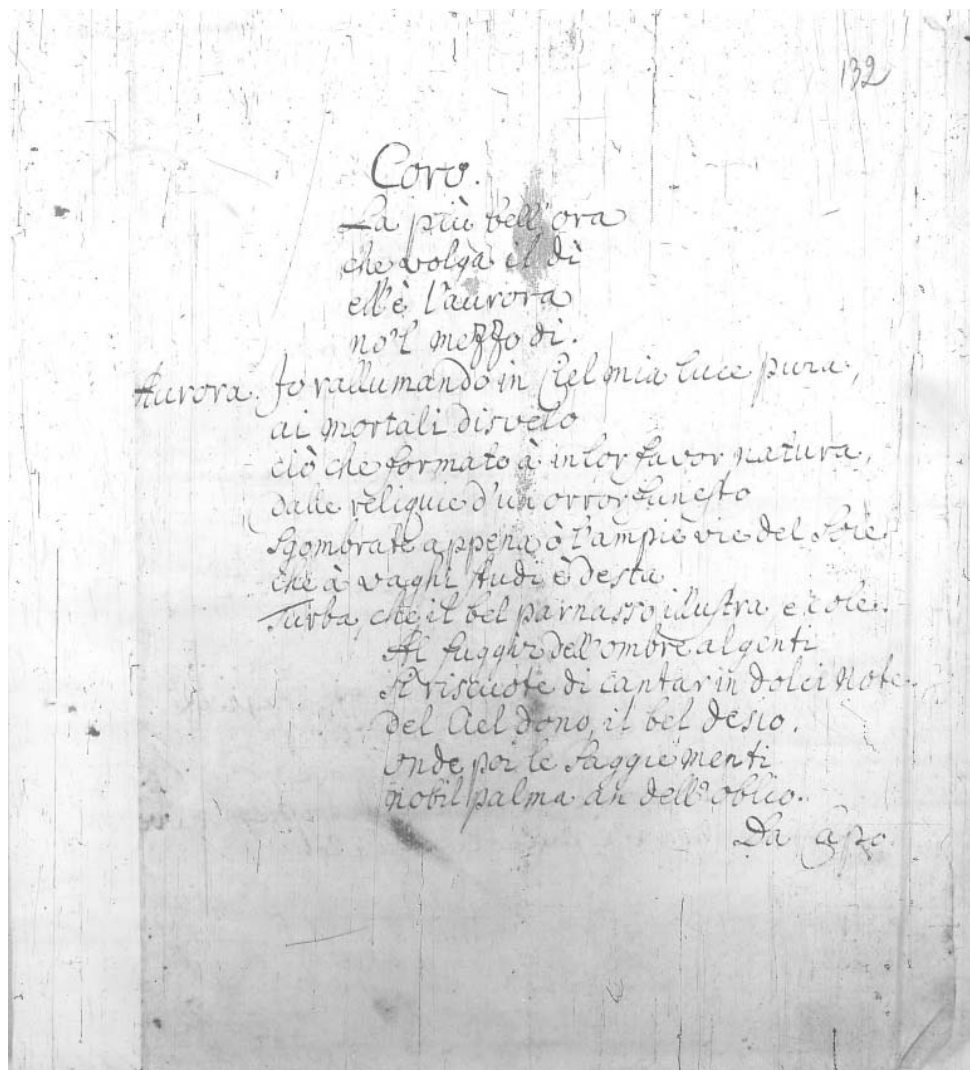
Wydaje się bardzo prawdopodobne, iż zachowane w zbiorach nieświeżkich libretto *Egloga pastorale per musica* z 1736 r. jest przerobioną na potrzeby Warszawy wersją drezdeńskiej *Cantate pastorale à piu voci per festeggiare il Ritorno da Danzica della maestà del Rè* autorstwa J.A. Hassego i Stefano Benedetto Pallavicina z 1734 r. Trudno dziś ustalić, kto dokonał przeróbek w wersji warszawskiej. Rozbudowana partia Elpino wymagała dokonponowania trzech arii i kilku recytatywów. Mało prawdopodobne, by przeróbek dokonał J.A. Hasse, który korzystając z nieobecności króla Augusta III w Dreźnie, wyjechał w tym czasie do Włoch (1734–1737). Być może autorem zmian był przebywający w latach trzydziestych w Warszawie Giovanni Alberto Ristori, którego okolicznościowe serenaty włoskie zdominowały repertuar parateatralny Warszawy w latach 1735–1736 (w tym m.in. serenaty na koronację carycy Anny Iwanowny - 9 maja - czy imieniny króla Augusta III (5 marca) [Żórawska-Witkowska, 2003, s. 217]. Nie można też wykluczyć, że zachowane libretto *Egloga pastorale per musica* z 1736 r. zostało w całości opracowane muzycznie przez G.A. Ristoriego, choć kompozycja ta nie figuruje w zachowanym i znanym dziś dorobku kompozytora.

Warszawskie wykonanie *Egloga pastorale per musica* musiało być znakomite. Prasa odnotowała udział w nim *wybornych śpiewaków włoskich*, w gronie których najpewniej znalazł się znakomity alt Domenico Annibali, późniejsza gwiazda zespołu Haendla w Londynie [Żórawska-Witkowska, 2003, s. 217], a ponadto sopran Giovanni Bindi i alt Niccolò Gozzi, którzy przybyli z Drezna do Warszawy pod koniec grudnia 1735 r. [Żórawska-Witkowska, 2012, s. 321–324].

W zbiorach Państwowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku przetrwało ponadto rękopiśmienne libretto serenaty *La più bell'ora*¹². Nie zachowała się jednak karta tytułowa kompozycji, twórcy libretta i muzyki nie są więc znani.

Kompozycja jest okolicznościową serenatą, sławiącą Elżbietę i Annę, najpewniej córki cara Rosji Piotra I Romanowa (rządy 1689–1725): Annę Piotrownę Romanow (1708–1728) i Elżbietę Piotrownę (1709–1762), późniejszą cesarzową Rosji. *La più bell'ora* jest dwuczęściową kompozycją przeznaczoną dla siedmiu wokalistów. Część pierwsza sławi nadchodzący dzień imienin Elżbiety Piotrowny (4 stycznia bądź 20 lutego), młodszej córki cara, część druga – dzień urodzin Anny (7 lutego). Serenata jest kompozycją zdecydowanie wcześniejszą od omawianej powyżej *Egloga pastorale*. Dzieło najpewniej powstało między rokiem 1718, gdy carewiczówny pojawiły się na swoich pierwszych publicznych *assembleés*, a 23.11.1724, gdy Anna Piotrowna zrezygnowała z tronu rosyjskiego, zaręczając się z księciem Holsztyn-Gottorp Karlem Friedrichem i później wyjechała z Rosji.

¹² Libretto zachowane w: NGAB, 694, op. 1, 248, fol. 132–139.

II. 2. *La più bell'ora*

Nie ma pewności, w jaki sposób libretto trafiło do zbiorów nieświeskich. Serenata raczej nie była wykonywana w latach dwudziestych w Petersburgu, bowiem pierwsi śpiewacy włoscy pojawili się w Rosji dopiero w latach trzydziestych XVIII w. Ze względu na dość bogatą obsadę wokalną w tej kompozycji należy także wykluczyć wykonanie dzieła w Nieświeżu, ponieważ w latach 1724–1730 w ordynackim mieście Radziwiłłów działało

zaledwie od trzech do siedmiu muzyków dworskich¹³. Najpewniej więc serenata była wykonywana na dworze Augusta II w Dreźnie, bowiem w latach 1718–1724 na dworze królewskim w Warszawie nie działał żaden zespół włoski [Żórawska-Witkowska, 1998, s. 185–194]. Być może *La più bell'ora* podziwiał w Dreźnie młody książę Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko” podczas swojej młodzieńczej podróży edukacyjnej, odwiedzając m.in. to miasto. Wiadomo bowiem, że był on gościem Augusta II Wettina w Dreźnie w lutym 1722 r. i być może wówczas miał okazję usłyszeć *La più bell'ora*, libretto której przywiózł do Nieświeża.

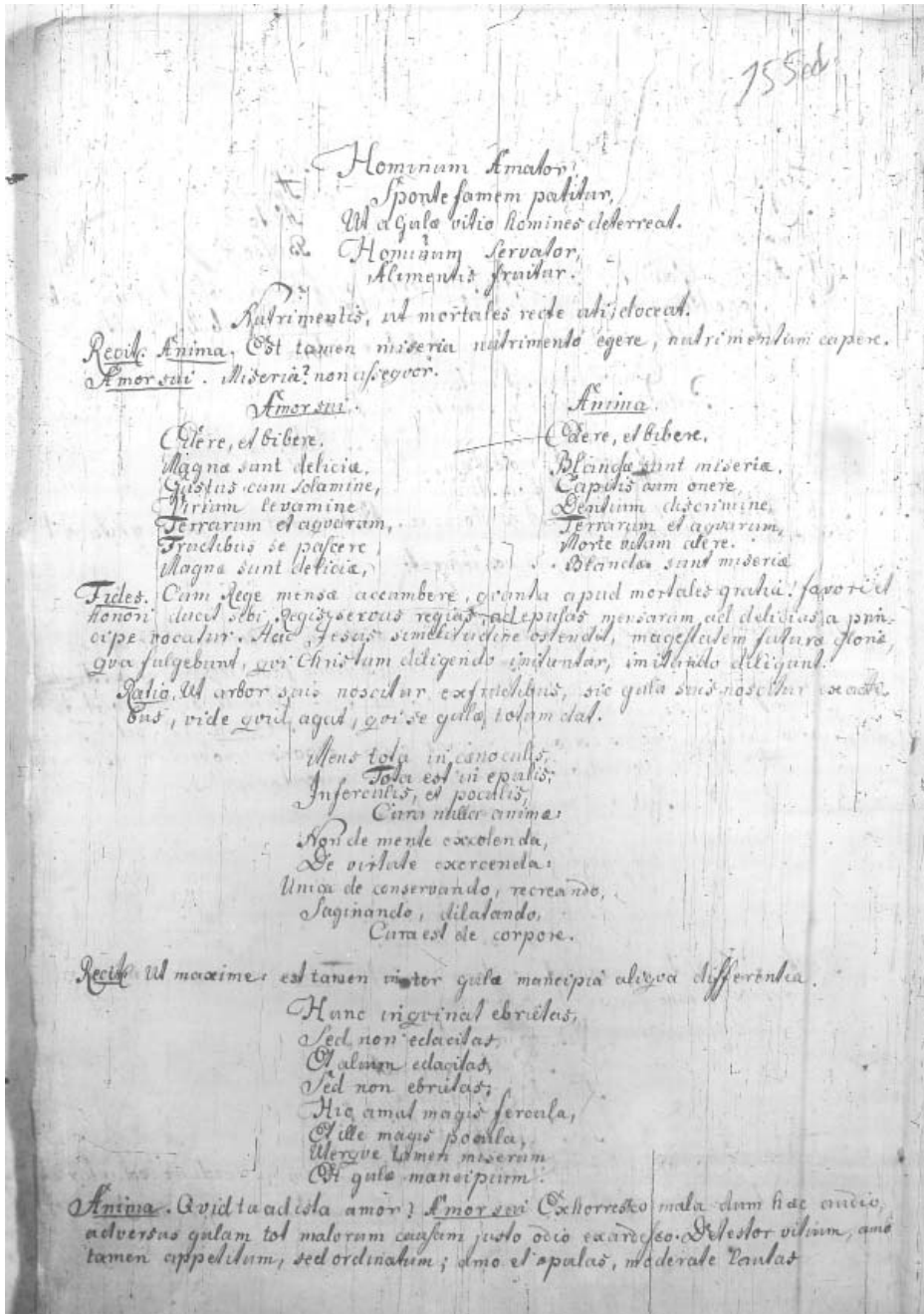
W *La più bell'ora* głosy personifikują postacie alegoryczne – Jutrzenkę (*Aurora*), Południe (*Mezzogiorno*), Noc (*Notte*), Czas (*Il Tempo*), Miłość (*Amore*), Bachusa (*Bacco*), Wietrzyk (*Zefiro*). Tekst kompozycji ma charakter panegiryczny. Autor sławi *niebiańskie cnoty* Elżbiety i Anny, składa życzenia długiego i szczęśliwego życia ku radości oddanego ludu. Dyspozycja głosów w dziele nie została zaznaczona. Serenata, jak wspomniano, składa się z dwóch części, które rozpoczyna fragment chóralny z takim samym tekstem słownym – *La più bell'ora che volga il dì ell' è l'aurora no'l mezzo dì (Najpiękniejszą porą dnia jest jutrzienka, a nie południe)*. Także na zakończenie dzieła brzmi chór – *Giunga tardi quell'Età in cui resa alla sua stella ANNA sempre splenderà (Niechaj jak najpóźniej przyjdzie czas, w którym Anna w gwiazdę zmieniona na zawsze będzie świecić)*. Życzenie zawarte w kończącym dzieło chórze, niestety nie spełniło się – Anna Piotrowna, wykształcona i inteligentna, ukochana córka cara Piotra I, kilka lat później (w 1728 r.) zmarła przedwcześnie w wieku niespełna 20 lat.

W części pierwszej dzieła odnajdziemy ośmiokrotne następstwo recytatywów i arii, w drugiej – czterokrotne. Przeważają arie *da capo*, co zaznaczono w librecie. Tylko jednokrotnie wprowadzono w serenacie śpiew dwóch postaci – w części pierwszej w duecie śpiewają *Il Tempo* i *Aurora* – *Quel sorgere si pronta, Quel sorgere si lieta (Ten wschód tak wczesny, ten wschód tak radostny)*. Duet, podobnie jak arie, został utrzymany w formie *da capo*.

Wśród nielicznych zachowanych w zasobach Państwowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku librett uwagę zwraca zapis *Gaudete! Plaudite!*¹⁴. Dzieło jest moralitetem, a łaciński tekst kompozycji dotyczy problemu zmagania z grzechem łakomstwa. Po utarczkach słownych *Anima* osiąga na końcu porozumienie z *Amor sui* w kwestii spożycia pokarmów. Kompozycja została przeznaczona na cztery głosy: sopran – *Anima* (Dusza), alt – *Ratio* (Roztropność), tenor – *Fides* (Wiara) i bas – *Amor sui* (Miłość własna). Kilkunastokrotne następstwo recytatywów i arii wieńczy chór – *Divinae aucthor gratiae, Exemplum temperantiae (Twórco boskiej łaski, wzorze umiarkowania)*. W moralitecie trzykrotnie został wykorzystany śpiew w duecie: sopranu

¹³ NGAB, 694, op. 7, 463, fol. 1r–39r.

¹⁴ Tekst słowny zachowany w: NGAB, 694, op. 1, 248, fol. 155r–156v.

i basu (głosy śpiewają różne teksty), sopranu i altu (głosy śpiewają różne teksty) oraz ponownie sopranu i basu (tu głosy śpiewają ten sam tekst).

Początkową niezgodę *Animy* (która kojarzy jedzenie z bólem głowy i uszczerbkiem dla zębów) i *Amor sui* (uważa jedzenie za smaczne i pożyteczne dla wzmocnienia sił) w kwestii jedzenia podkreśla odmienny tekst śpiewany przez te postacie w duecie:

Amor sui:

*Edere et bibere
Magna sunt delicia
Gustus cum solamine,
Virium levamine.
Terrarum et aquarum
Fructibus se pascere
Magna sunt delicia.*

Anima:

*Edere et bibere
Blanda sunt miseria
Capitis cum onere,
Dentium discrimine.
Terrarum et aquarum
Morte vitam alere
Blanda sunt miseria.*

Duet drugi sopranu i basu (*Anima* i *Amor sui*) śpiewany był już z jednakowym tekstem symbolizującym porozumienie, które postacie odnalazły w sprawieżywienia (bez nadmiaru i walcząc z pokusą łakomstwa):

Anima et Amor sui:

*Tu Creator, Tu Servator, escam das mortalibus,
Botris molles vestis colles, agros ornas messibus,
Tu foecundas pisce undas feris imples nemora;
Ut pascendo et fovendo nostra serves corpora.
Da his uti non abuti, donis et favoribus,
Da ut pugnem et repugnem malis gulae artibus;
Ut in morte bona sorte, tua dante gratia
Dicam grata et beata: plena est victoria.*

Moralitet został najpewniej zaprezentowany na scenie książęcej przez zespół uczniów kolegium jezuickiego w ramach przedstawienia teatralnego. Zarówno w radziwiłłowskim Nieświeżu, jak i pobliskim, także należącym do Radziwiłłów Słucku, istniały dobre kolegia i muzyczne bursy jezuickie, działające od początku XVII w. w Nieświeżu i od 1713 r. w Słucku. Bursy dysponowały średniej wielkości zespołami muzycznymi, które wspomagały przedstawienia teatralne prezentowane przez uczniów kolegiów.

Trudno określić czas powstania tego dzieła. Wydaje się jednak bardzo prawdopodobnym, iż mogło ono być wykonywane w latach 1743–1750, ku przestrodze i nauce dorastających wówczas dzieci książęcych: przede wszystkim bliźniaków Karola Stanisława „Panie Kochanku” (1734–1790) i Janusza Tadeusza Radziwiłła (1734–1750), a być może także ich siostr: Teofili Konstancji (1738–1818) i Katarzyny Karoliny (1740–1789). W roku

1743 Karol Stanisław i Janusz Tadeusz rozpoczęli naukę w nieświeskim kolegium jezuickim, która w przypadku Karola Stanisława trwała jedynie do 1746 r. Najważniejszym polem działania jezuitów w życiu dworu była edukacja i wychowywanie młodych książąt. *Gaudete! Plaudite!* nie tylko było dziełem moralizatorskim, ale i wspomagało naukę łaciny. Nauka języków obcych i historii wciąż zajmowały uprzywilejowaną pozycję w edukacji jezuickiej.

Muzykalia z dworu radziwiłłowskiego w Nieświeżu z I połowy XVIII w. pozostają prawie całkowicie nieznane. Szcątkowe informacje na ten temat w postaci tytułów kompozycji znajdują się w inwentarzach biblioteki Radziwiłłów, lecz prawie całkowicie brak zachowanych muzykaliów z tego ośrodka. W tej sytuacji zasadne jest przybliżenie (choćby i w postaci niekompletnej, bez zapisu muzycznego) znajdujących się tam niegdyś kompozycji muzyczno-teatralnych. W przypadku moralitetu *Gaudete! Plaudite!* wydaje się, niestety mało prawdopodobne odnalezienie jego oprawy muzycznej, natomiast jeśli chodzi o omawiane serenaty włoskie, można jeszcze żywić nadzieję, że w przepastnych zbiorach drezdeńskich (np. w Sächsisches Hauptstaatsarchiv) badaczom uda się w przyszłości odnaleźć także zapis nutowy tych dzieł.

Bibliografia

- Chomiński J. (red.), (1964–1967), *Słownik muzyków polskich*, t. 1. Kraków.
- Chybiński A. (1949), *Słownik muzyków dawnej Polski do roku 1800*. Kraków.
- Dymnicka-Wołoszyńska H. (1987), *Radziwiłł Michał Kazimierz „Rybeńko”*. W: *Polski słownik biograficzny*. [Red. W. Konopczyński et al.]. T. 30 Radwan-Reguła. Warszawa 1987, s. 299–306.
- Estreicher K. (1891), *Bibliografia polska*. Cz. 3, *Stolecie XV-XVIII w układzie abecednym*, t. 12. Kraków.
- Katalog księgozbioru Konstancji Sapieżyny (1697–1756)*. Oprac. S. Siess-Krzyszowski [online] [dostęp: 2013-10-23]. Dostępny w World Wide Web: http://www.estreicher.uj.edu.pl/bazy_bibliograficzne/index.php/93/
- Żórawska-Witkowska A. (1998), *Muzyka na dworze Augusta II w Warszawie*. Warszawa.
- Żórawska-Witkowska A. (2003), *Reper-tuar muzyczno-teatralny na warszawskim dworze Augusta III (w świetle nowych badań)*. W: *Europejski repertuar muzyczny na ziemiach polskich*. Red. E. Wojnowska, L. Bielawski, K. Dadak-Kozicka. Warszawa. [s. 209-225]
- Żórawska-Witkowska A. (2007), *Giovanni Alberto Ristori and his Serenate at the Polish Court of Augustus III, 1735–1746*. In: *Music as Social and Cultural Practice*. Ed. M. Bucciarelli, B. Joncus. Woodbridge. p 139–159.
- Żórawska-Witkowska A. (2012), *Muzyka na polskim dworze Augusta III*, cz. I. Lublin.

Irena Bieńkowska

Librettos of the vocal works from the mid-eighteenth century in the Radziwiłł library collection in Nieśwież

Summary

In the once rich collections of the Radziwiłł Family in Nieśwież numerous librettos of operas and cantatas were found in the music section. Some of the compositions mentioned in the library inventories are very well known in the music literature while others have been forgotten or are unknown. The article focuses on two anonymous Italian cantatas' librettos from the first half of the 18th century preserved in the collection of the National Historical Archive in Minsk, Belarus.

